

ТИББИЁТ ҲУҚУҚИНИ ТАРТИБГА СОЛУВЧИ ХАЛҚАРО МЕХАНИЗМЛАР**Юсупова Фарингиз Уктам қизи**

ТДЮУ “Халқаро ҳуқуқ ва инсон ҳуқуқлари” кафедраси ўқитувчиси

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6970495>

Аннотация. Ушбу мақолада глобал тиббиёт ҳуқуқи ва соғлиқни сақлаш соҳаси ҳақида умумий маълумот берилди. Бу соҳанинг тарихий келиб чиқиши ва унинг замонавий эволюциясига ҳисса қўшадиган омилларни ўрганади. Бундан ташқари, мақолада халқаро ҳуқуқнинг моҳияти ва аҳамияти ҳамда халқаро ташкилотларнинг глобал соғлиқни сақлаш қонунини кодификациялашга қўшган ҳиссаси қисқача кўриб чиқилади. Жаҳон соғлиқни сақлаш ташкилоти (ЖССТ) халқаро ҳуқуқнинг замонавий ривожланишидаги роли қонун ижодкорлиги мисоллари билан боғлиқ ҳолда кўриб чиқилади.

Калим сўзлар: халқаро соғлиқни сақлаш ҳуқуқи, Халқаро соғлиқни сақлаш қоидалари, Халқаро ташкилотлар, Халқаро муносабатлар, ёрдамчи репродуктив технологияларни ҳуқуқий тартибга солиш, бепуштлиқ,

МЕЖДУНАРОДНЫЕ МЕХАНИЗМЫ РЕГУЛИРУЮЩИЕ МЕДИЦИНСКОЕ ПРАВО

Аннотация. В этой статье дается обзор мирового медицинского права и области здравоохранения. В нем исследуются исторические корни отрасли и факторы, способствующие ее современному развитию. Кроме того, в статье кратко обсуждается природа и важность международного права, а также вклад международных организаций в кодификацию глобального права здравоохранения. Роль Всемирной организации здравоохранения (ВОЗ) в современном развитии международного права будет рассмотрена в связи с примерами законодательства.

Ключевые слова: международное право здравоохранения, Международные медико-санитарные правила, Международные организации, Международные отношения, вспомогательные репродуктивные технологии, правовое регулирование, ЭКО, бесплодие, репродуктивный возраст, суррогатное материнство.

INTERNATIONAL MECHANISMS REGULATING MEDICAL LAW

Abstract. This article provides an overview of global medical law and the field of health. It examines the historical origins of the industry and the factors that contribute to its modern evolution. In addition, the article briefly discusses the nature and importance of international law and the contribution of international organizations to the codification of global health law. The role of the World Health Organization (WHO) in the modern development of international law will be considered in connection with examples of legislation.

Keywords: international Health Law, International Health Regulations, International Organizations, International Relations, reproductive technologies, legal regulation, IVF fertilization, infertility.

КИРИШ

Сўнгги йигирма бир йил ичида тиббиёт соҳасининг ўсиши ва ривожланиши тиббиёт ҳуқуқ сиёсатида сезиларли ривожланиш бўлди. Анъанага кўра, тиббиёт ҳуқуқи деярли эксклюзив миллий юрисдикция соҳаси сифатида қаралган ва бу соҳадаги кўп томонлама ҳамкорлик фақат алоҳида соҳалар билан чекланган. Бугунги кунда тиббиёт ҳуқуқи асосан

маҳаллий ва миллий бўлиб қолмоқда, аммо глобал тиббиёт ҳуқуқи соҳаси мавжуд ва ўсиб бормоқда. Тиббиёт ҳуқуқ соҳаси тобора кенгайиб бормоқда уларга давлатлараро ва миллий хулқ-атворларни тартибга солувчи мажбурий стандартларини кодификация қилиш, шунингдек, давлат ҳаракатларига таъсир қилувчи бошқа глобал меъёрларни яратиш орқали амалга оширилмоқда.

Глобал тиббиёт ҳуқуқ соҳасида тобора кўпроқ турли хил муаммоларни, жумладан, аёлларнинг репродуктив ҳуқуқларини тартибга солиш; инсоннинг кўпайиши/клонланишини; орган трансплантацияси ва ксенотрансплантацияси; юқумли ва юқумли бўлмаган касалликлар; тиббий хизматлар хавфсизлигини назорат қилиш; халқаро савдода озиқ-овқат ва фармацевтика дори воситаларидан фойдаланиш имконияти; тамаки ва гиёҳвандлик каби гиёҳванд моддаларни назорат қилишни ўз ичига олган.

Глобал тиббиёт ҳуқуқи, шунингдек, халқаро ҳуқуқий аҳамиятга эга бўлган бошқа анъанавий соҳалар билан тобора кўпроқ боғланган. Жамоат саломатлиги халқаро ҳамкорликнинг дастлабки соҳаларидан бири ва ҳукуматлараро ташкилот тузилган биринчи соҳалардан бири бўлса-да, соғлиқни сақлаш соҳасидаги халқаро ҳуқуқий ҳамкорлик доираси яқин вақтгача жуда чекланган эди.

Глобал тиббиёт ҳуқуқи жадалашганлиги сабабли, давлатлар ички соғлиқни сақлаш соҳасини мустаҳкамлаш учун халқаро ҳамкорликка тобора кўпроқ мурожаат қилишлари керак. Бинобарин, глобаллашув билан боғлиқ соғлиқ учун хавф ва таҳдидларни назорат қилиш ва, эҳтимол, ўзгаришлар туфайли дунёда тиббиёт ҳуқуқини яхшилаш имкониятларидан фойдаланиш учун халқаро ҳуқуқий ҳужжатлардан кенгрок фойдаланишимиз кераклигини кўришимиз мумкин. Масалан, юқумли касалликларга қарши кураш бўйича кўп томонлама савий-ҳаракатлар учун мўлжалланган ягона халқаро ҳуқуқий ҳужжат бўлган ЖССТ Халқаро соғлиқни сақлаш қоидалари 2005 йилда юқумли касалликларнинг трансмиссийлашуви туфайли ортиб бораётган таҳдидни бартараф этиш ва янги қоидаларни киритиш учун қайта кўриб чиқилган ва халқаро мувофиқлаштириш ва жавоб бериш механизмларини ишлаб чиқилган. Яна бир мисол сифатида, 2011 йилда ЖССТга аъзо давлатлар грипп вирусларини алмашишни осонлаштириш ва паст ва ўрта даромадли мамлакатларда вакциналар ва вирусга қарши дори воситаларидан фойдаланиш имкониятини ошириш учун Пандемияга тайёргарлик (ПИП) тизимини қабул қилинган.

ТАДҚИҚОТ МАТЕРИАЛЛАРИ ВА МЕТОДОЛОГИЯСИ

ЖССТ Халқаро соғлиқни сақлаш қоидаларида низомида тиббиёт ҳуқуқининг биринчи халқаро ифодаси сифатида шундай дейилади: “Эришилиши мумкин бўлган энг юқори даражадаги соғлиқ ҳуқуқидан фойдаланиш ҳар бир инсоннинг асосий ҳуқуқларидан бири ва ирқидан қатъи назар, дини, сиёсий эътиқоди, иқтисодий ёки ижтимоий ҳолати. Тиббиёт ҳуқуқининг асосий халқаро ҳуқуқий асоси Бирлашган Миллатлар Ташкилоти шафелигида эълон қилинган халқаро инсон ҳуқуқлари ҳуқуқининг асосий ҳужжатларида жойлашган: Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларацияси (1948), Иқтисодий, ижтимоий ва маданий ҳуқуқлар тўғрисидаги халқаро пакт (1966) ва Фуқаролик ва сиёсий ҳуқуқлар тўғрисидаги халқаро пакт (1966).

Сўнги йилларда ёрдамчи репродуктив технологиялардан фойдаланиш тобора кучайиб бораётганлигини кўзатишимиз мумкин, шунга қарамай ушбу йўналиш бўйича кўплаб камчиликлар мавжуд масалан кўпгина давлатлар томонидан ёрдамчи репродуктив

технологиялардан фойдаланишга рухсат берилган ва фойдаланиш бўйича ҳар бир давлат ўзининг қўллаш бўйича кўрсатмалари мавжуд. Асосан, ёрдамчи технологиялардан фойдаланиш ёзасидан алоҳида хусусий клиникалар мавжуд, камдан кам ҳолларда ёрдамчи репродуктив технологиялар давлат клиникаларида амалга оширилади.

ТАДҚИҚОТ НАТИЖАЛАРИ

Дунё бўйлаб 60 дан 80 миллионгача одам бепуштлиқни бошдан кечиради ва уларнинг аксарияти ривожланаётган мамлакатларда яшайди. Дунё аҳолисининг 1% дан 8% гача бирламчи аҳолиси бор бепуштлиқ ва иккиламчи бепуштлиқ географик ҳудудга қараб 35% гача учрайди.

Ривожланаётган мамлакатлардаги аёллар орасида бирламчи ва иккиламчи бепуштлиқнинг аксарияти юқумли касалликлардан пайдо бўлади. Бу курсаткичлар катталигига қарамай, нисбий соғлиқни сақлаш муаммоси сифатида бепуштлиқнинг аҳамияти жамоатчилик назарида камдан кам аниқланади, шу жумладан юқумли ва сурункали касалликларнинг олдини олиш ва назорат қилиш ОИТС, сил ва безгак каби касалликлар дунё бўйлаб ҳар йили миллионлаб одамларни ўлдиради. Бу ҳақда баҳс юритилган ўлимга олиб келадиган ва юқумли бўлган кам ресурсли шароитларда бепуштлиқ нисбатан аҳамиятсиз касалликлар назоратсиз қолмоқда. Бундан ташқари, кўп ҳолатларда хусусий клиникаларда амалга ошириладиган бепуштлиқни даволаш билан синонимга айланган репродуктив технологиялардан фойдаланиш қиммат ва фойдасиз бўлиб бормоқда чунки ушбу йўналиш бўйича малакалий мутахассислар камлиги бу эса соғлиқни сақлаш соҳасини устуворлиги янада қисқартирмоқда.

Ривожланаётган мамлакатларда бепуштлиқ соғлиқни сақлашнинг устувор йўналиши эмас, бу шубҳасиз бундай мамлакатлардаги кўплаб шахслар учун ёрдамчи репродуктив хизматлардан фойдаланиш учун хусусий клиникаларга мурожаат қилиш, кўп маблағлар кетишига ва кўп ҳолатларда натижасиз бўлиб келмоқда. Масалан, Лотин Америкасида ёрдамчи репродуктив технологиялардан фойдаланиш давлат томонидан 1984 йилда бошланган ва биринчи чақалоқ дунёга келган. 1998 йилга келиб 84 та марказлар ёрдамчи репродуктив технологиялардан фойдаланишган ва ҳар бир натижа Лотин Америкаси соғлиқни сақлаш реестри маълумотларига тақдим қилинган.

МУҲОКАМА

Ўзбекистон Республикасида бепуштлиқ муаммоси нафақат тиббий, балки катта ижтимоий ва демографик аҳамиятга эга. 2019 йил статистик кўрсаткичига кўра, “бепуштлиқ” таххиси қўйилган 26103 нафа аёл (ҳар 100 минг кишига 84,1%) ва 7023 (ҳар 100 минг кишига 37,5%) эркак бор.

2019-2021 йилларда Ўзбекистон Республикаси соғлиқни сақлаш тизимини ривожлантириш концепциясини амалга ошириш чора-тадбирлари дастурига асосан 2019 йил 11 март куни “Фуқароларнинг репродуктив саломатлигини сақлаш тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси қонуни қабул қилинди. Ушбу Қонуннинг мақсади фуқароларнинг репродуктив саломатлигини сақлаш соҳасидаги муносабатларни тартибга солишдан иборат.

Ўзбекистон Республикаси соғлиқни сақлаш вазирининг 2020 йил 14 январдаги 106-сон буйруғига билан Ёрдамчи репродуктив технологиялардан фойдаланиш тартиби тўғрисидаги низом қабул қилинди мазкур Низом Ўзбекистон Республикасининг

«Фуқароларнинг репродуктив саломатлигини сақлаш тўғрисида»ги Қонунига асосан ёрдамчи репродуктив технологиялардан фойдаланиш тартибини белгиланди.

Бир қатор МДХ мамлакатларида ёрдамчи репродуктив технологиялардан фойдаланиш амалиёти тартибга солинган, масалан Беларусь Республикасида ёрдамчи репродуктив технологиялардан фойдаланиш воситалари норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар асосида ишлаб чиқилган ва тасдиқланган.

Бепуштлиқ кўпинча алоҳида аёллар ва эркеклар ҳаётида асосий нуқтага айланади лекин баъзи мамлакатларда кўпинча бепуштлиқ билан аёллар айбланади ва камдан кам ҳолатларда эркеклар ҳақида гапирилади бу эса аёлларнинг жамиятдаги роли камайтиради ва аёллар ҳуқуқларини паймол бўлишига олиб келади. Бундан ташқари бепуштлиқ сабабли никоҳдан ажралишлар сони кўпайиши, кўпхотинлилик ва аёлларнинг таҳқирланишига ҳам олиб келмоқда.

Натижада, кўплаб бепушт жуфтликлар даволанишга мувожаат қилишади лекин хусусий клиниклардаги муалажалар ҳар доим ҳам натижа беравермайди. Маданий, ижтимоий-сиёсий ва иқтисодий воқелик ҳар бир мамлакат талаб даражасига таъсир кўрсатди бепуштлиқ бўйича хизматлар кўрсатиш ёрдамчи репродуктив технологиялардан фойдаланиш орқали амалга оширилади. Купгина мамлакатларда ЁРТ мавжуд эканлиги аммо бу соҳанинг танқис ресурслар комплекс билан бир қатор муаммолар мавжудлиги бепушт жуфтликлар, ушбу йўналишни амалга оширадиган тиббиёт ходимлари камлиги, давлат томонидан амалга оширилмаслиги фақатгина хусусий клиникларда амалга оширилиши, бепушт жуфтликларнинг ҳуқуқлари ҳимоя қилинмаслиги шу сабабли никоҳдан ажрашиш сони кўплиги фуқаролар ва жамият учун жуда катта муамоларга сабаб бўлиб келмоқда.

ХУЛОСА

Бу масалалар йиғилишларда ёки тегишли тарзда муҳокама қилинмайди, илмий адабиётлар тегишли қўлланмалар, фуқароларга ёрдамчи репродуктив технологиялар ўзи нималиги, қандай амалга оширилиши ҳақида маълумотлар ҳам берилмайди. Жаҳон ҳамжамиятида муҳокамаларга сабаб бўлаётган ривожланаётган мамлакатларда ЁРТ фойдаланиш ортидан келиб чиқаётган муаммолари учта омил контекстида кўриб чиқилиши керак бўлар:

-ривожланаётган давлатлар томонидан хусусий клиникалар ЁРТ қандай фойдаланиб келишмоқда уларнинг фуқаролар билан тузилаётган шартномаларда фуқароларнинг ҳуқуқлари ҳимоя қилинмоқдами;

-Бепуштлиқ бўйича хизматлар қайси хорижий давлат клиникаларида амалга оширилиши ва ўзимизда татбиқ этиш лозимлигини ўрганиш лозим шундаги биз ёрдамчи репродуктив технологияларни Ўзбекистон Республикаси татбиқ этилишига эришган бўлар эдик.

REFERENCES

1. Gafurova N., Babaev J. Review protecting the rights of the patient as a consumer of health services: International standards and national legislation //Journal of Critical Reviews. – 2019. – Т. 7. – №. 1. – С. 2020.
2. Allyn L. Taylor -Global Health Law: International Law and Public Health Policy 2017 : 268–281.

3. Алмосова Шахноза Защита прав интеллектуальной собственности по Конституции и государственным программам // Review of law sciences. 2020. № Спецвыпуск.
4. Van Balen F, Gerrits T, Inhorn M, eds. Social science research on childlessness in a global perspective. Amsterdam: SCO-Kohlstam Instituut, 2000.
5. www.stat.uz
6. Юсупова Фарингиз СТАТЬЯ 40 КОНСТИТУЦИИ РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН КАК ГАРАНТИЯ РЕПРОДУКТИВНЫХ ПРАВ ГРАЖДАН // Review of law sciences. 2020. № Спецвыпуск.
7. Eldarovna G. N., Ochilov K., Sobirov B. Problems of transplantation of human organs and tissues: international standards and international experience. Religación // Revista de Ciencias Sociales y Humanidades. – 2019. – Т. 4. – №. 16. – С. 714-719.
8. United Nations Population Fund. Report on the national consultation on infertility prevention and management. New Delhi: UNFPA, 1999.
9. Жалилов, Н. 2022. Ҳуқуқбўзарликларнинг яқка тартибдаги профилактикаси институтининг назарий асослари. Жамият ва инновациялар . 3, 4/S (May 2022), 397–403. DOI:<https://doi.org/10.47689/2181-1415-vol3-iss4/S-pp397-403>.
10. Жалилов, Н. 2022. Профилактика инспектори маъмурий иш юритиш фаолиятининг ўзига хос хусусиятлари. Жамият ва инновациялар . 2, 12/S (Feb. 2022), 348–352. DOI:<https://doi.org/10.47689/2181-1415-vol2-iss12/S-pp348-352>.